

Filozofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně
Ústav pedagogických věd

„Představa typického učitele a typické učitelky u žáků 2. stupně základní školy“

(Metody a techniky v pedagogickém výzkumu)

Seminární práce

Jitka Mašková
Duben 2004

ÚVOD

Vybrala jsem si empirické šetření s názvem „Představa typického učitele a typické učitelky u žáků 2. stupně základní školy“. Toto empirické šetření se zabývalo žákovskými představami typických učitelů - mužů a učitelek – žen. Bylo sledováno, jaký vliv na obsah žákovských představ má genderová příslušnost učitelů a jaký vliv má genderová příslušnost žáků, kteří hodnocení prováděli.

ROZBOR VÝZKUMU

Nástrojem šetření byl dotazník. Ten obsahoval dvacet devět charakteristik relevantních pro učitelkou profesi, to znamená těch charakteristik, které jsou v žákovských představách spojeny s učiteli - muži a které s učitelkami – ženami. Byla použita kontrastní pětistupňová škála. Jeden pól škály představoval kategorii učitele – muže a druhý pól učitelku – ženu. Žák si tedy musel položit otázku: „Odpovídá daná vlastnost v mé představě učiteli nebo učitelce?“ Cílem šetření bylo nabýt genderového významu, který je často neuvědomovaný. Žáci v dotazníku hodnotí na základě prvního dojmu, odpovědi tedy nejsou zatíženy racionálním soudem. Seznam dvaceti devíti charakteristik byl vytvořen z dosavadních pedagogických výzkumů, což mohlo ulehčit práci autorce výzkumu, ale také zvýšit reabilitu výzkumu. Posuzované charakteristiky lze rozdělit do tří podskupin: První skupina reprezentuje osobní znaky učitele nebo učitelky, druhá skupina charakteristik se týká vztahu učitele k žákům a představuje tak emocionální dimenzi a třetí skupina se vztahuje k samotnému výkonu učitelství, jeho náplni a institucionálnímu kontextu.

Šetření proběhlo v červnu 2001 na šesti základních školách z různých míst České republiky. Soubor respondentů tvořilo 166 žáků druhého stupně základní školy. Z tohoto souboru to bylo 94 dívek (55,4%) a 74 chlapců (44,6%), což představuje ze statistického hlediska početně srovnatelné kategorie. Dotazník byl anonymní, identifikačními znaky bylo pouze pohlaví a věk žáka. Věk žáků se pohyboval mezi 12 a 16 lety.

Pětistupňová škála byla v průběhu zpracování výsledků transformována do škály třístupňové. Závěry byly formulovány na základě základních statistických operací.

Výsledky empirického šetření o žákovských představách typické učitelky a učitele mohou souviset s převahou žákovských zkušeností s učitelkami – ženami, které v českých základních školách převažují a mohou odpovídat stereotypním představám o ženě ve

společnosti. Odpovědi žáků byly chápány jako proměnné kvantitativního charakteru. Prostřednictvím analýzy procentuálního zastoupení kategorií u jednotlivých charakteristik je možno získat profil většinové představy učitele – muže a učitelky – ženy. Většinová žákovská představa učitelky - ženy tvoří tyto charakteristiky: mladá, hezká, hodná, příjemná, hysterická, přísná, neoblíbená, nesnesitelná, byrokratická, společenská, pracovitá, praktická a vychovávající. Představa učitele muže je tvořena těmito charakteristikami: zajímavý, nadřizený, uznávaný, kamarádský, autoritářský. Gendrově neutrální charakteristiky jsou: spravedlivá/ý, vzdělaná/ý, čestná/ý, sečtělá/ý, svobodná/ý, pedagogicky talentovaná/ý, všestranná/ý, vzdělávající, inteligentní. Použitím korelačních vztahů bylo zjištěno, které položky žáci volí souhlasně jako odpovídající jejich představě učitelky ženy a které současně spojují s představou učitele muže. Korelace z hlediska protikladu mužských a ženských charakteristik znamená přiřazení určité charakteristiky k učiteli nebo učitelce přiřazení jiné charakteristiky k opačnému pohlaví.

Z hlediska analýzy byl také posuzován vliv pohlaví žáků, kteří hodnotili. Struktura rozdílů ve volbách dívek a chlapců svědčí o silném vlivu vlastní gendrové příslušnosti při hodnocení osob stejného či opačného pohlaví. Zdá se, že dívky ve svém posuzování vycházejí více ze školní reality, zatímco chlapci vsouvají i do charakteristik, které se výkonu učitelské profese týkají jen zprostředkovaně, posuzování na základě gendrových rolí. Chlapecká představa učitelky – ženy tvoří tyto charakteristiky: přísná, mladá, milá, neoblíbená, společenská, hezká, hysterická, vychovávající, nesnesitelná a příjemná. Dívčí představa učitelky – ženy tvoří tyto charakteristiky: přísná, mladá, neoblíbená, společenská, hysterická, vychovávající, nesnesitelná, příjemná, byrokratická, nadřizená, hodná, pracovitá a praktická. Chlapecká představa učitele – muže tvoří tyto charakteristiky: nadřizený, uznávaný, kamarádský, autoritářský a inteligentní. Dívčí představa učitele – muže tvoří tyto charakteristiky: zajímavý, kamarádský a autoritářský.

Z provedeného šetření vyplynulo, že žákovské představy typické učitelky – ženy se značně liší od představ typického učitele – muže. Představa učitelky – ženy je podrobnější a jednoznačnější. To zřejmě souvisí s převahou žen v učitelství, s většími zkušenostmi žáků s učitelkami – ženami a současně může příčina spočívat v obsahu ženské gendrové role. Žáci ve svých představách neuvažují o učitelkách jako o homogenní skupině. Charakteristiky učitele – muže jsou méně podrobnější a jednoznačnější, současně však nezahrnují žádné negativně vnímané přívlastky. Vůči učitelům jsou žáci méně kritičtí. Příčinou toho je zřejmě malé zastoupení učitelů – mužů na základních školách a zároveň souvisí se společenskými gendrovými stereotypy. Cílem šetření bylo ukázat, zda jsou představy a očekávání žáků vůči

učitelům a učitelkám gendrově zatížené. Tato hypotéza se potvrdila, přičemž významným vlivem je nejen gendrová příslušnost posuzovaných, ale také gendrová příslušnost žáků, kteří hodnocení provádějí. Výzkum se tak nabízí jako nástroj k lepšímu porozumění školní reality. Uvědomování si žákovských představ může učitelům a učitelkám usnadnit navázání kontaktu se žáky.

SHRNUTÍ

Nakonec bych v bodech chtěla stručně shrnout nejdůležitější informace o výzkumu:

Téma: Představa typického učitele a typické učitelky u žáků 2. stupně základní školy

Terminologie: gender, mužská a ženská genderová role, empirické šetření, představa typického učitele a typické učitelky u žáků 2. stupně základní školy, očekávání žáků vůči učitelům a učitelkám, charakteristiky učitelů a učitelek

Použitý vzorek: 166 žáků a žákyň 2. stupně ZŠ, mezi 12-16 lety, 55,4% dívek, 44,6% chlapců

Jednotka analýzy: skupina

Hypotéza: Jsou představy a očekávání žáků vůči učitelům a učitelkám gendrově zatížené?

Charakteristika metod: ex post, empirické šetření, kvantitativní, metoda dotazníku

Popis: Myslím, že je výzkum dostatečně popsán. Přesná podoba dotazníku nebyla přiložena, ale kdyby byla, byl by výzkum určitě opakovatelný.

Argumenty: autorka se odvolává na gendrovou příslušnost učitelů a učitelek.

Návrh na alternativní výzkum: Myslím, že metoda dotazníku byla zvolena dobře. Jako alternativu bych navrhla dotazník s jedinou otevřenou otázkou, která by se ptala žáků na vlastnosti učitelů a učitelek. To by však zkomplikovalo vyhodnocení.

Literatura:

Moravcová-Smetáčková, Irena: Představa typického učitele a typické učitelky u žáků 2. stupně základní školy. *Pedagogika*, 2003, roč. 53, č. 1, s 45 – 54.

